

AEROFON NÉPI HANGSZEREK BORSOD MEGYÉBEN

HANKÓCZI GYULA

Aerofonok, a hangszerek csoportosításának nemzetközileg elfogadott rendjében, azok a zeneszerszámok, melyeknek rezgő közege a levegő.¹

Ezen hangszerek legegyszerűbbike egy falapocskából vagy fadarabból és zsinegből áll. A Mezőkövesden is ismert gyermekjáték egyik változatára így emlékezett egy idős adatközlőnk: „Egy madzagra vonalzószerű fadarabot kötnek és forgatják. Én *dongatyú* néven ismerem.” Másik mezőkövesdi neve *zurgattyú*. Cserépfaluban *zúgófa*, *brűgettyű*, *brűgó fa* néven ismert.² A *dongatyú*, *zúgófa* mellett azonban ugyane hangszertípus másik változata is ismert a megyében is. Ez ugyanazon az elven működik, mint a gyerekek közismert, cernára fűzött gombja, amit megpörgetve, két kezük ujjai között forgathatnak, miközben az halk, zúgó, zümmögő hangot ad; csak itt a gombot ágdarabka helyettesíti. Neve *dungó*, *brűgő*, *pörgettyű*. Egyik, a sárospataki Rákóczi Múzeumban őrzött példánya 41 cm hosszú vékony zsinegből és egy 9 cm hosszú, 1,5–2 cm ovális keresztetű fahengerecskéből áll, melynek közepén 1,2 cm-es bevágás található. A hengerecske elvékonyított részére fél cm átmérőjű lyukat vágott a készítő s ezen fűzte keresztül a zsineget úgy, hogy ennek megfeszítésével ez egyben rá is hurkolódik a fadarabra a vályat mélyedésében³(1. kép).

A tavasz beköszöntésével, a fák kiszövedése után, főként a gyerekek, de egyes vidékek pásztorai körében is, kedvelt volt a különféle falevelekkel való hangkeltés. Szentistvánon ennek egyik legegyszerűbb módját akként ismerték, hogy a játékos meggy vagy más fa levelét „a tenyeri közé fogta” és fújni kezdte. Mezőkeresztesen, egyes gömői falvakban és Taktaszadán akác, orgona vagy eperfalevél volt az, amit használtak. Mutatóujjal az alsó ajkukhoz szorították és dallamot is játszottak rajta. Úgyesebb játékosnak elegendő volt az is, ha a falevelet vagy a levélalakra kivágott műanyagdarabot a nyelve alá tette s úgy fújta a dallamot.⁴ A *levélsíp* tehát nemcsak falevélből lehetett, hanem *nyírfahajból* vagy *meggyfakéregből*, sőt szintetikus anyagokból is. Taktaharkányban *Szatmár István*, Tiszalúcon *Bodnár József* voltak a gyakrabban emlegetett *nyírfahaj* játékosok. Valószínűleg szintén ez utóbbi tiszalúci játékos emlegeti egy kézirat a tiszalúci fonó bemutatásakor: „van egy citerásuk, aki a szájába helyezett kacsukkal (sic!)

1. *Dahlhaus, C.–Eggebrecht, H. H.* (szerk.) 1985. I. k. 20.
2. *Hankóczy Gy.* gyűjtése 1984. a Matyó Múzeum Adattárában (a továbbiakban: Saját gyűjtésem 1984. MMA) 165. 117. Neveihez lásd: A Herman Ottó Múzeum 53. 1574. 1., 61. 17. 2. és 69. 37. 2. lelt. számú zúgófájának leírókartonjait. Vö.: *Sárosi B.*, 1973. 61. Egész tanulmányunkhoz lásd: *Sárosi B.*, 1973. 61–105.
3. Vö.: *Sárosi B.*, 1967. 67–68. A sárospataki Rákóczi Múzeum néprajzi gyűjteménye 55. 409. 1. lelt. sz. darabja.
4. Saját gyűjtésem 1984. MMA 161. 14., 59.; *Hankóczy Gy.*, 1980. 117–118.; *Béres J.*, 1985. a Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára (a továbbiakban HOM NA) 5139. 3.

(igazolványtok) klarinett hangon kíséri saját játékát és így egész kis zenekar benyomását kelti.”⁵

A *doromb*, ez a fémből készített, patkó vagy kulcs alakú, rugalmas nyelvvel ellátott, jellegzetes hangú zeneszerszám manapság ismét divatba jött, elsősorban a városi fiatalság körében. Néhány évvel ezelőtt való újbóli megjelenéséig azonban a falu népe szinte teljesen elfelejtette. Az általunk bejárt vidékeken például szinte semmi emlékét nem találtunk.

Egykori szerepére némi fényt vet az alábbi, Mezőkövesdről való visszaemlékezés. „Az amit a vásárban a gyerekeknek szoktak venni. Pengetik és ezzel változtatják a hangot. A szájba véve, szájüreg változtatásával. Nem nagy szerszám lehet, mert nem látni szinte semmit . . .” Egy gyerekdal szövege is megőrizte a *doromb* emlékét a gömői Gesztete faluból:

„Haj szénája, szénája, széna szakadékja,
Benne forog három kislány, hej, de könnyen járja!
Hajavics, kukorics, vedd el, akit szeretsz!
Amott jönnek a cigányok, dorombot csinálnak.”⁶

A gyakrabban előforduló *doromb* elnevezés mellett egy másik terminusa is előkeült a hangszernek. Az első világháború előtti években, Sályban, *szájdarangónak* neveztek.⁷

A kürt és trombitafélék közül a *kanásztülökről*, a *fakürtről* és a *trombitáról* kell szólnunk. Mindhárom pásztori használatban lévő zeneszerszám volt. Az első a kanászoké, a második a ridegpásztoroké, a harmadik pedig minden bizonnyal a szarukürtöket váltotta föl a csordások használatában.

A kondások rendszerint ökörszarvból készített hangszerének nevei: *kondásduda*, *ökörszarvduda*, *marhaszarv*, *duda*, *kondáskürt*, *kürt*, *türt*, *kanásztülök*, *tülök*, *türök*, *csonttűrök*.⁸ Szerkezetük, készítésük egységes. A marha levágott szarvát, hegyes végétől néhány centiméternyire visszafelé elfűrészelték és befelé szűkülő furatot készítettek bele, az ökörszarv természetes üregéhez. Ezután kitisztították a kifúrt szarvat és síp nélkül vagy fa-, esetleg fémsípval használták.

A Matyó Múzeum egyik kanásztülke 51,5 cm hosszú, marhaszarvból készült. Alsó, kissé ovális alakú nyílásának átmérői 8–8,5 cm, felső végének átmérője 2,5 cm. Sípja nincs. Oldalán a kanászéletből vett jelenet látható: fa alatt, szűrben álló kondás a feléje futó malacokkal, valamint a pásztori élet kellékei: kunyhó, csacsi és kétkerekű kordé – meglehetősen gyakorlatlan karcolással (2. kép.).

Egy másik, szintén a Matyó Múzeumban őrzött példány 48,5 cm hosszú, alsó, ovális nyílásának átmérői 7,5 valamint 9 cm. Felső végét a készítés során kissé megfaragták és 9 cm hosszú, csonkakúp alakú, alján és oldalán cinezett fém „hosszabbítást” (?) szereltek rá. Ebbe, mintegy 6,5 cm hosszú, szűkülő fémsíp csatlakozik. A szarukürt felső harmadát olajos madzaggal tekerték körbe, a szarva hibás, lepattogzott részeit eltüntetendő.⁹

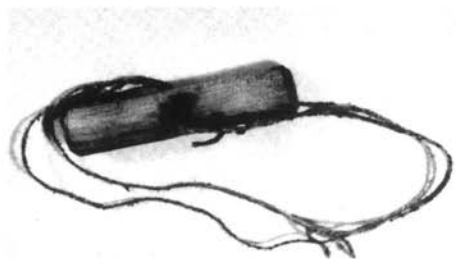
5. Szilas P., 1959. HOM NA 572. 9.; saját gyűjtésem 1984. MMA 155. 6., 32., 50., 51.

6. Saját gyűjtésem 1984. MMA 165. 119.; Ujváry Z., 1977. 151.; Vö.: Sárosi B., 1973. 66.

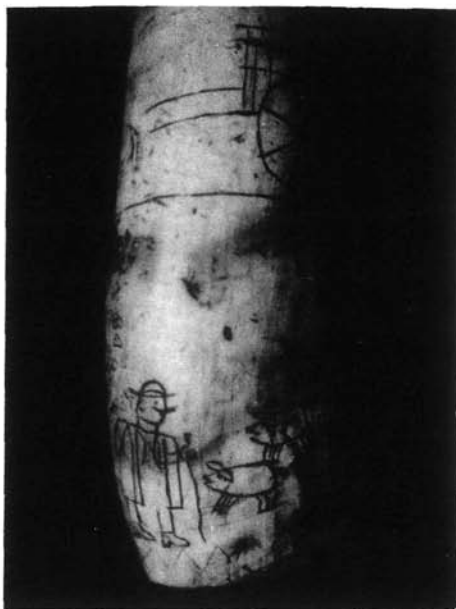
7. Dr. Barsi Ernő, nyugalmazott főiskolai tanár szíves közlése. Segítségéért őszinte köszönetet mondunk. Itt kell megjegyezzük, hogy a *doromb* aerofon hangszerek közé való tartozása vitatott. Vö.: Szabolcsi B.–Tóth A., (szerk.) 1930. I. k. 328.; Dahlhaus, C.–Eggebrecht, H. H. (szerk.) 1985. I. k. 459.; Sárosi B., 1967. 24.; uő.: 1973. 65.

8. Hankóczy Gy., 1980. 118.; saját gyűjtéseim 1981. MMA 15. 8.; 1981. MMA 17. 11., 30.; 1981. MMA 16. 4.; 1984. MMA 161. 25.; 1983–MMA 149. 35.; 1984. MMA 155. 30., 68.; 1984. MMA 161. 54., 71.; 1984. MMA 165. 114., 131., 134.

9. A mezőkövesdi Matyó Múzeum 53. 1. 310. és 72. 1. 15. lelt. sz. kanásztülkei.

1. kép. Brűgő a sárospataki
Rákóczi Múzeum gyűjteményéből.
Lelt. sz. 55.409.1. Fotó: Váradi László, 1985.

2. kép. Mezőkövesdi kanásztűlök részlete.
Matyó Múzeum.
Lelt. sz. 53.1.310. Fotó: Hankóczy Gyula, 1984.

3. kép. Kanásztűlök a sárospataki
Rákóczi Múzeum gyűjteményéből.
Lelt. sz. 68.2.2. Fotó: Váradi László, 1985.

4. kép. Domaházi kanász.
A budapesti Néprajzi Múzeum F 182.285.
lelt. sz. felvétele. Fotó: Molnár Balázs, 1963.

A kanásztülkök között egészen szép faragásúak is akadnak,¹⁰ mint ez is, amit a következő képen mutatunk be (3. kép).

Olykor fémtülkök is előfordultak pásztoraink kezén. A mezőkövesdi Lázár bácsiról, öreg disznópásztorról is úgy emlékeznek, hogy nemcsak görbe szarvkürtöt, hanem bádoglemezből készített, egyenes törzsű, rézfúvókás kürtöt is használt.¹¹

Általában kondások használták a tülköt. Bükkzsércen azonban a *gedás*, a kecskepásztor is ezt fújta még az 1910-es, 1920-as években, csakúgy, mint a gömöri Imolán a cigány csordás.

Pásztori használatban a kanásztülök szignálhangszer, a naponta kihajtott állatok – főként malacok és disznók – pásztorának hangszere. „Mikor a falu végére értek, avval jelezték, a falun végig, hogy hajtsák ki a malacokat, teheneket, gedákat” (4. kép). A tiszalúci hagyomány szerint azonban, az előbbieket mellett a béresek számára is megfújták a kondáskürtöt éjjel két óraker, hogy keljenek. A tülök helyet kapott egyes zajos felvonulással járó népszokásokban is, így például Tardon, szilveszterkor, mikor „hajtották az óévet”.¹²

A kanász kürtön játszható hangok – a visszaemlékezések szerint – nem mindenki által voltak megszólaltathatók. „A kondás nem fújt azon semmit, mindig azt az együtemű dudálást hallottuk.”¹³ Részben emiatt, részben, mert a kanásztülök használata – nem utolsósorban a nagyüzemi állattartás elterjedése miatt – a 60-as évekre megszűnt, a hangszernek csak néhány szóbeli emléke maradt fenn arról, mit fújtak a kondások: „Aki nem lép egyszerre / Nem kap kávé estére” (Bükkzsérc). „Kelj fel, kelj fel katona / Megfőtt a zupa” (Tiszalúc). „Kelj fel Sára, kürtölnek / Hajtsd ki a tehenedet”; „Kelj fel Sára, kürtölnek / Nem lehet, mer’ dörgölnek” (Szentistván).¹⁴

Említsünk meg talán néhány nevet a kanásztülkös pásztorok közül. A taktaharkányi *Brúgós János* kondást, a bükkzsérci *Lénárt Gábor* kanászt, *Papó Sándor* gedást, Mezőkövesdről pedig *Lázár bácsit*, öreg disznópásztort emlegették, mint aki szépen kezelte hangszerét.¹⁵

Borsod megye tájain a *fakürt* teljes egészében eltűnt az emlékezetből. E zeneszer szám vidékünkön való egykori létét mára már csak két Mezőkövesdről való múzeumi példány és *Lajos Árpád* cikke, valamint *Martos Ferenc* írása őrzi.¹⁶ Sajnálatosan, Lajos Árpád tanulmánya nem került be a néprajzi–népzenei feldolgozásokba,¹⁷ ezért néhány részletét szó szerint idézzük, helyenként kiegészítve azt Martos Ferenc újabban előkerült kéziratának megállapításaival.

A miskolci Herman Ottó Múzeum fakürtje két részből áll: a hangszer testéből és sípjából. Lajos Árpád így írja le: „A kürt fiatal jávorfa. 153 cm hosszú, igen enyhén ívelt, a síprész felé eső vége 3 cm-es átmérőjű; a közepéig alig, innen kezdve észrevehetőbben ívelődő és vastagodó, utolsó ötödén jól öblösödő. A nagyobbik szájátmérője 7 cm. Mind a síprész felé eső, mind a nagyobbik száj rész felé eső végén látszik, hogy

10. Vö.: a sárospataki Rákóczi Múzeum 68. 2. 2. lelt. sz. és a miskolci Herman Ottó Múzeum 61. 81. 1. lelt. sz. kürtjével. Ez utóbbihoz lásd: *Hankóczi Gy.*, 1980. 118.

11. Saját gyűjtésem 1984. MMA 165. 134.

12. Vö.: *Hankóczi Gy.*, 1980. 118.; saját gyűjtéseim 1981. MMA 17. 11.; 1984. MMA 155. 27.; 1984. MMA 164. 6.

13. Saját gyűjtésem 1984. MMA 161. 54.

14. Saját gyűjtéseim 1983. MMA 149. 35., 1984. MMA 155. 27.; 1984. MMA 161. 25., 18. A mezőkövesdi változatokhoz lásd: *Martos F.*, 1935–37. MMA 3. 8.

15. Saját gyűjtéseim 1984. MMA 155. 1.; 1983. MMA 149. 35.; 1984. MMA 165. 134.

16. A miskolci Herman Ottó Múzeum 53. 1530. 1. illetve a mezőkövesdi Matyó Múzeum 72. 1. 16. lelt. sz. fakürtjei. *Lajos Á.*, 1956. jún. 37–39. *Martos F.*, 1935–37. MMA 3. 7.; uő.: 1937. MMA 2. 41.

17. Vö.: *Sárosi B.*, 1973. 68–70.

5. kép. Fügöd községből való trombita.
Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
Lelt. sz. 84.35.1. Fotó: Kulcsár Géza, 1985.

6. kép. Kékeden készített tülök.
Rákóczi Múzeum, Sárospatak.
Lelt. sz. 55.451.1. Fotó: Váradi László, 1985.

hosszában is el van vágva, majd a hosszanti kettévágás mentén össze van illesztve, tehát két hosszanti féldarabból áll. Keresztmetszete a két végén kör, egyebütt, mintegy 8–10 cm-nyire a végektől befelé: ellipszis, melynek kisebb tengelye a kürt görbületi tengelyére merőleges, tehát a kürt a görbületre merőlegesen kissé oldalt nyomott. A ráhúzott lóbél a kürt mindkét végén le van vágva.

Ezenkívül: a síprész felé eső vég 2,5 cm-nyi szakaszon lóbélből sodrott húrral van többszörösen sűrűn körütekerve, innen számítva a vastagodás irányában 35 cm-re talál-

7. kép. Vékony János mezőkövesdi dudás,
fújtatós dudájával.
A Néprajzi Múzeum F 95.125. lelt. sz. felvétele.
Fotó: K. Kovács László, 1948.

8. kép. Vékony János mezőkövesdi dudás.
A Néprajzi Múzeum F 61.621. lelt. sz. felvétele.
Fotó: Ébner Sándor.
A készítés ideje ismeretlen.

ható az első, lóbelhúrból három ágba font gyűrű, egyszeresen rácsavarva és megkötve; a következő gyűrűzés 21 cm-nyire látható, ugyancsak három ágba font lóbelhúrból, de kétszeres rácsavarással; ettől 48 cm-nyi távolságban van az utolsó, harmadik gyűrűzés, mely teljesen megfelel a másodiknak. A három gyűrű nemcsak rögzíti a kürtöt, hanem díszíti is.

A »csutora« bodzafából faragott és vajt 11 cm hosszú, cső alakú síp, melynek a megfúvás irányába eső, vastagabbik része lecsapott fülű kutyafej alakra van faragva. Belső kivájása tölcészerű. A síp vékonyabbik vége úgy illik bele a kürtbe, hogy kenderkóccal kell becsavarni, ezáltal a megfúváskor a levegő kiszűrődése meg van akadályozva. Kb. 2 cm-nyire tolható a kürtbe.¹⁸

Ugyanilyen típusú, lóbellel bevont a Matyó Múzeum fakürtje is, s csak néhány apróbb eltérés van az előbbi példányhoz képest. Ez utóbbi kürt fúvókája a trombita fúvókájára emlékeztet, fából faragott. A kürt teste határozottan öblösödik, rövidebb is az előbbinél és két egyes, illetve két páros gyűrűfonat fogja össze oldalait.

A fakürt készítéséről – egyes részleteiben – homlokegyenest ellenkező információkkal találkozunk. Lajos Árpád úgy tudja, hogy az ilyen kürtök fáját már növekedésük során figyelemmel kell kísérni és úgy irányítani fejlődésüket, hogy oldalhajítás nélkül nőjenek. A megfelelő méret elérése után lehetett kivágni őket. Ezzel szemben Martos Ferenc lakonikusan azt írja: „A nyírfát lopták hozzá az erdőről.”¹⁹

A kürtnek való fát kérgétől meg kellett fosztani, kettéfűrészelni, belsejét vājókéssel kivájni, majd szilvafa, fenyőfa „csipájával”, gyantával összeragasztani és száradás közben a fa héjából font gúzzsal vagy dróttal összekötözni. Ha a fa és a ragasztó megszáradt, a gúzt el lehetett távolítani, a kürt csövét nyers lóbellel bevonni és a fonatokat rátenni. A lóbel bevonat több szempontból is praktikus volt. Megvédte a kürtöt az időjárás viszontagságaitól, elzárta az esetleges rések között kiáramló levegő útját, ezenkívül viszonylag könnyen cserélhető volt, ha megsérült. A lóbeles kürt alighanem azzal a halhatatlan előnnyel is rendelkezett a többi, bevonatlan felületű vagy fakéreg borítású fakürthöz képest, hogy velük szemben, ezt nem kellett vízben áztatni, réseinek elzárása céljából.²⁰

Az utolsó mezőkövesdi bördudás „Vékony bácsi . . . emlékszik azokra a fakürtökre . . . ő is fújt rajta. A dallamot is el tudja fújni. De a szövegre már nem emlékszik.” – írja Martos Ferenc az 1930-as évek második felében. Lajos Árpád is úgy tudja: „A lóbeles kürt erős tődővel fújva, igen messzehangzó, átható, tömör hangot ad. A mi fakürtünk hangterjedelme több, mint egy oktáv.”²¹

A Matyó Múzeum fakürtjének vélhető teljes hangsorát eddig még senki sem tudta megszólaltatni. Elképzelhető azonban, hogy ez nem is lehetséges, mert a kürt lóbel borítása, a féloldalal illeszkedésénél több helyen sérült.

Mi lehetett ennek a kürtnek a funkciója, kik készítették, kik használták? Pontosan nem tudni. Martos Ferenc azt közli, hogy az utolsó példány a Csuha csordásdinasztia házának padlásáról került elő. *Vékony János* mezőkövesdi bördudás, aki a fakürtök megszólaltatójaként is az utolsók egyike lehetett, szintén csordás családból származott. Ő úgy emlékezett vissza, hogy ezeket a fakürtöket csordások használták. Az eddigiék mellett, Martos Ferenc azt is megemlíti, hogy a „régii pásztorok a hegyvidéki (Cserép) falvakból vették ezeket a kürtöket. A rávaló lóbel 1,60 (Pengőbe – kiegészítés H. Gy.) kerül.” Ezeket a kürtöket a juhászok készítették, akiknek volt idejük a kürt faragásához, ellentétben a kondásokkal, akiknek nyugtalan természetű állataik miatt „szaladozni kell.”

18. *Lajos Á.*, 1956. 37–38.

19. *Vö.*: *Lajos Á.*, 1956. 38. és *Martos F.*, 1937. MMA 2. 41.

20. *Vö.*: *Martos F.*, 1937. MMA 2. 41., *Lajos Á.*, 1956. 38., *Sárosi B.*, 1973. 69.

21. *Martos F.*, 1935–37. MMA 3. 7.; *Lajos Á.*, 1956. 38.

9. kép. Klarinétosó férfi.
Rákóczi Múzeum, Sárospatak.
Lelt. sz. 75.6.1. Fotó: Váradi László, 1985.

10. kép Locsolgató mezőkövesdi legények.
A budapesti Néprajzi Múzeum
F 155.919. lelt. sz. felvétele.
Fotó: Magyar Film Iroda, 1930-as évek.

Lajos Árpád feltételezi, hogy ridegpásztorok – szerinte kondások – készítették és használták a hangszert, amikor több hónapig Mezőkövesd távoli határrészein vagy akár a település határain kívül, távolabbi helyeken őrizték a jószágot. A gazdálkodási rend megváltozásával, elsősorban is az intenzív földművelés térhódításával és az állattartó gazdálkodás jelentőségének csökkenésével, a fakürt elvesztette szerepét és eltűnt a használatból.

Valószínűleg használatának utolsó szakaszára vonatkozhat az a feljegyzés, hogy a fakürtökön „hajnalba” dudáltak.”²²

A mezőkövesdi lóbeles fakürt a hazai fakürtfélék kétségtelenül egyik legérdekesebb típusa, melynek párját nem találja a Néprajzi Múzeum száz körüli fakürt-kollekciójában sem. A párhuzamok keresését azonban nem szabad befejezni és a kérdést a jelenlegi szinten lezárni.²³

A naponta ki- és behajtott tehéncorda pásztora valamikor szintén a már említett kanásztülköt fújhatta, jelezvén a terelés idejét. Ebben a szerepében azonban a szarukürtöt valószínűleg már századunk kezdetén felváltotta egy egyszerű, billentyűk nélküli rézfúvós hangszer, a *trombita*. Általánosan használt nevei *trombita*, *rézduda*, *rézkürt*, *kürt*, *rézhangszer*, *réztrombita*, *türt* voltak.

A miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményében lévő trombita sárgarézből készült, 40 cm hosszú, billentyűk nélküli hangszer. Tölcsérének átmérője 13, fúvókájá-

22. *Martos F.*, 1937. MMA 2. 41., *Lajos Á.*, 1956. 38–39., *Martos F.*, 1935–37. 3. 7.

23. Egy a szentesi Koszta József Múzeumban látott kanásztülök felveti a kérdést, nem lehetnek e bélbevonatú kanászkürtök is valamikor. Egy ép szaru esetében a bélbevonatnak semmi funkciója nincs ugyan.

nak átmérője 2,7 cm. A gyűjtő feljegyzése szerint 1950-ben készítette Miskolcon, *Putnoki Ferenc* függődi kanász²⁴ (5. kép).

Mezőkeresztesen és Szentistvánon úgy emlékeznek, hogy a csordás „csárdásfélét”, meg „katonamarsot” fújt réztrombitáján. Különösen emlegetik *Szepesi Istvánt*, ragadványnevén *Gajda Pista* bácsit, az idős gulyást és csordást Szentistvánon, aki a huszároknál trombitás volt s a helyiek közül ő tudta legszebben fújni trombitáját. *Tarjáni András* sályi pásztor ugyancsak kiváló mestere volt hangszerének. Ő szintén a katonaságnál tanult meg játszani, s többek között az ott használt szignálokat játszott gulyás-sága idején. Teljes repertoárját közölte *Barsi Ernő*.²⁵ Századunk első harmadában Takaharkányban *Jónás Pál* szintén igen nagy elismerést vívott ki a falubeliektől, trombitajátékával.

Taktaszadán néhány szövegemlék is előkerült a csordás egykori repertoárjára emlékeztetően:

„Ez a tehen, ez a tehen szimentáli, / Nagy Janié.

Félig sz...s, félig ganajos, / Tasadié.”

„Míg a mónár a réten jár,

A garad, a garad üresen jár.

Gyere haza lisztes mónár,

A garad, a garad üresen jár”.²⁶

A *nyelvsípok* családjából talán a legegyszerűbbek a gyermekek által különféle üreges belsejű természetes anyagokból, madártollból, növényi szárazkból készített, zárt végük felől hasított oldalú – nyelves – fúvós hangszerek. Ezeknek egyik meggyeszerzte ismert változata a *tollszársíp*, *síp*, *fütyútő*, *béreg* néven ismert egyszerű játékhangszer. Ez nevéhez illően tollból, rendszerint libatollból készült. A toll csupasz végét levágták, majd zárt vége felől nyelvet hasítottak bele,²⁷ s szájba véve fújták.

Századunk első évtizedeiben, a mai Borsod megye északi területein kedvelt gyerekhangszer volt a fűzfa lehúzott héjából készített síp, mely *hepp* vagy *bikafingó* néven volt ismert. Úgy készült, hogy a fűzfa 6–8 vagy 18–24 cm hosszú, egyben lehúzott héját egyik végén összecsípték. A fűzfacső vége ezáltal egyszerű – az oboához hasonló működési elvű – nyelvsíppá változott s fúvásra hangot adott. Ezt a hangadó szerszámot egy 30–40 cm hosszúságú fűz- vagy hársfahéjból csavart tölcserbe illesztve készült a *fűzfakürt* vagy *ficfakürt* – ahogy a Bán völgyében mondják –, a *szurmita*, *hársfakürt* vagy *kürt* – Gömörben használatos néven –, és a *tülök* – Zemplénben (6. kép). Gyerekek által használt időszaki, alkalmi hangszer volt, melyet kizárólag tavasszal készítettek, évtizedekkel ezelőtt.²⁸

A gyerekek által készített alkalmi hangszer volt a töklevel szárából, a tollsípéhoz hasonló módon készített *tökdua* vagy *töksíp* is, mely egyetlen, mély hangon szólt.

A nyelvűsípok tartósabb fajtája a nádból készített *nádduda* vagy *nádsíp*. A száraz nádszálát csomónál vágták el vagy a mindkét végén lyukas nádcső egyik végét betömtek, majd a szár zárt vége felől, éles késsel hasítást, nyelvet csináltak rá. Rendszerint ez is egy hangon szólt, ügyesebb készítő azonban lyukakat is vághatott az oldalára és így dallamjátékra is alkalmassá tehetette hangszerét.²⁹

24. Vö.: a miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi gyűjteményének 84. 35. 1. lelt. sz. trombitája.

25. Saját gyűjtésem 1984. MMA 161. 18., 54.; *Barsi E.*, 1984. 112–115.

26. Saját gyűjtésem 1984. MMA 155. 1., 52.

27. *Hankóczy Gy.*, 1980. 118.; saját gyűjtéseim 1984. MMA 155. 7.; 1984. MMA 161. 13., 56.

28. Vö.: *Lajos Á.*, 1966. 7. sz. 46–49.; *Hankóczy Gy.*, 1980. 118.; a sárospataki Rákóczi Múzeum 55. 451. 1. és a miskolci Herman Ottó Múzeum 65. 56. 1. illetve 65. 56. 6. lelt. sz. példánya.

29. Saját gyűjtésem 1984. MMA 165. 128.

A *duda* – a nádsíp továbbfejlesztett, tömlővel és kíséző sípokkal ellátott változata – Borsod megye vidékein is ismert. A hangszerre vonatkozó adatok azonban rendkívül töredékesek s többnyire Mezőkövesd és a szomszédos falvak hagyományaira vonatkoznak.

Mezőkövesden és környékén, a XIX. század második felében még igen elterjedt lehetett a *bőrduda*. Egyes vélemények szerint, a múlt század 80-as éveiben még ötvennél is több dudás tevékenykedett Mezőkövesden,³⁰ de megközelítőleg sem tudjuk, hányan lehettek továbbiak a környéken. A hézagos adatokból is kitűnik azonban, hogy Bükkzsércen, Novajon, Tardon és Mezőkeresztesen, valamint Szihalmon is éltek dudások ebben az időben. Szinte semmit sem tudni azonban a korabeli Gömörben, Abaújban, Zemplénben élő társaikról.

A Mezőkövesden és környékén használt dudatípusok egyike megegyezik a Magyarország nagy részén használt változatokkal, azokkal, amelyekben facső segítségével, szájon át fújják a levegőt a bőrtömlőbe. A másik használatos típus az, amelyikben a tömlőbe jutó levegőt egy, a kovácsok fújtatójához hasonlatos szerkezet adagolja. Ez utóbbi változat az alföldi – Szeged–Kiskunhalas–Szentés környéki – dudákra emlékeztet³¹ (7. kép).

E második típus, amely valószínűleg újabb fejlődés eredménye lehet, ritkábban fordult elő az elsőnél. *Vékony János*, a fújtatós dudát Mezőkövesden meghonosító (?) bőrdudás, néhány évtizeddel ezelőtt úgy emlékezett, hogy ő ezt a dudafélét 32 éves korában (1896-ban) látta egy lakodalomban. Akkor lerajzolta magának és elkészítette, s ezután ő is így csinálta.³² Sajnos a gyűjtő nem jegyezte föl azt a nagyon fontos adatot, hogy hol látta azt a fújtatós dudát Vékony János. A környéken-e vagy pedig valahol mást, talán a Dél-Alföldön?

E dudaféle, a fentiek értelmében, tehát már a századforduló előtt létezett Mezőkövesden. Eredetével és továbbterjedésével kapcsolatban azonban van néhány nehezen értelmezhető információ. Ezek, az adatközlők szavaival: „A szájával nem fújta, csak a kezével nyomta. Dalolt is, ha jókedve volt.” (Tard, kb. 1896-ra vonatkoztatva.) „Mindig így a kezével lökdöste, beszélt is az attul, meg danolhatott is.” (Mezőkeresztes, kb. 1928-ra vonatkoztatva.)³³ Vajon az iméntiek azt jelentik, hogy Vékony János „újítása” terjedt tovább, vagy azt, hogy ezt az „újítást” ő is a környéken látta. Esetleg magát Vékony Jánost emlegetik a visszaemlékezők?

Terminológiáját tekintve, a hangszer neve Egerlövőtől Bükkzsércig általánosan *kutyaduda*, a Taktaköz, a Hernád mente és Gömör egyes falvaiban pedig *bőrduda*, *duda*.³⁴

Gömörben a duda szinte csak elvétve fordult elő. Ideillő, egyetlen adatunk szerint Mucs községben használta valamikor *Pállfy András*.

Summásokkal járó dudások felbukkantak a megye, sőt az ország különböző pontjain is, nevük azonban rendszerint nem maradt fenn az emlékezetben. Így, 1907 táján (lehet, hogy mezőkövesdi?) summáscsapattal járt egy ismeretlen dudás a Hernád mentén fekvő Ujcsanáluson, a Sóstó-tanyán. 1921–22 körül egy mezőkövesdi, József keresztnevű dudás volt Mezőhegyesen, Békés megyében, szintén summásokkal.³⁵

30. *Herkely K.*, 1939. 125.

31. Vö.: *Hankóczy Gy.*, 1982. 817–819.

32. Vö.: a budapesti Néprajzi Múzeum F 95. 124. lelt. sz. felvételének leírókartonjával.

33. Vö.: Saját gyűjtéseim 1981. MMA 20. 6. és 1982. MMA 35. 1.

34. Vö.: *Hankóczy Gy.*, 1982. 819.

35. Saját gyűjtéseim 1979. HOM NA 3973. 16.; 1984. MMA 155. 69.; 1981. MMA 26. 12.

11. kép. Lakodalmi ebéd Mezőkövesden.
A kép jobb oldalán tangóharmonikás.
A szerencsi Zempléni Múzeum leltári szám nélküli képeslapja.
Ismeretlen szerző felvétele valószínűleg az 1930-as évekből

Egy korábbi tanulmányunkban már felsoroltuk az ismert mezőkövesdi és szihalmi dudásokat, bemutattuk, hogy többségük summásmunkával kereste kenyerét.³⁶ A környékbeli dudások közül meg kell még említenünk Nagy Ignác, ragadványnevén *pupi*, novaji kutyadudást, aki a múlt század vége fiatalságának muzsikált. Századunk első évtizedében azonban egy mezőkövesdi dudás is járt zenélni a novaji gyerekek farsangi multságába. Bükkzsércen, a múlt század utolsó éveiben még szintén élt egy elfeledett nevű bőrdudás, akinek muzsikájára azonban már ekkor nem tartottak igényt. Az 1900-as évek kezdetén már csak a környékbeli dombtetőkön dudált, önmagának. Tardon, az 1870–80-as években Szemán József (vagy János) volt a kedvelt helyi dudás. Valószínű, hogy a századforduló előtt meghalt, mert a XIX. század utolsó éveitől kövesdi bőrdudásokat hívtak a tardi lakodalmakba és más alkalmakra.

Mezőkeresztesen egy évszázaddal ezelőtt szintén igen jelentős szerepe volt a dudának különféle zenés összejöveteleken, lakodalmakban. Egy mezőkeresztesi, neve szerint ismeretlen bőrdudás még századunk 20-as éveit is megérte. Mezőnagy Mihályon a XX. század első évtizedében vándorló dudások tűntek föl. Egerlővön, a ma élő idős emlékezetében igen homályosan él a hangszer, csak hallomásból ismerik. Ezek szerint itt is a századforduló előtt lehetett komolyabb szerepe.

36. Hankóczy Gy., 1982. 820–821. Ugyanez vonatkozik az ott említett *csima* ragadványnevű dudásra is, akiről utóbbi gyűjtéseinkben ellentmondó adatok kerültek elő. Csima dudásra Kaló János, Takács József és Csirmaz József néven vélték visszaemlékezni az adatközlők. A csima ragadványnevet nem tartalmazza Pintér Mária tanulmánya. Vö.: Pintér M., 1978.

12. kép. Furulyák a sárospataki Rákóczi Múzeum gyűjteményéből.
Lelt. számaik: 67.5.15., 67.5.16. Fotó: Váradi László, 1985.

Arra vonatkozólag azonban, hogy élt-e itt dudás, nem kaptunk feleletet.³⁷

A mezőkövesdi dudások némelyike maga készítette hangszereit. *Vékony János* például több dudát is csinált, adott is el belőlük. Az 1930-as években egyet a mezőkövesdi Szent László Gimnázium néprajzi gyűjteménye vásárolt meg tőle 45 pengőért. 1950-ben egy másikat a budapesti Néprajzi Múzeum számára vettek meg, 1953-ban pedig a harmadikat a Matyó Múzeumnak. Az első kettőnek nyoma veszett.³⁸ *Sallai József* két dudát készített. Az egyiket talán valamelyik unokája örökölte, lehetséges azonban az is, hogy eladta.³⁹

A mezőkövesdi dudásokról biztosan tudható, a szomszédos falubeliekről ugyan csak sejtethető, hogy nemcsak saját lakóhelyükön, hanem a szomszédos településeken is muzsikáltak.⁴⁰

A dudálás alkalmi Mezőkövesden és környékén a múlt század utolsó évtizedeiben még a lakodalmak voltak. Napjaink felé közeledve azonban, a dudások már egyre inkább csak a fiatalság *ivóiban* és az úgynevezett *lánylakzókban* – a lakodalom idején a menyasszony családjánál tartott mulatságban –, valamint a gyerekek *farsangi mulatságában* muzsikáltak.⁴¹

A XIX. század végén még általános lehetett a dudásoknak vízkeresztkor, farsangkor, húsvétkor és pünkösdkor tartott *ivókban* való szereplése is. Az *ivó* alkalmainak

37. Saját gyűjtéseim 1981. MMA 26. 12., 13.; 1983. MMA 149. 33., 21., 2.; 1981. MMA 34. 156., 158., 160.; 1982. MMA 35. 1.; 1984. MMA 161. 43.; 1982. MMA 35. 4., 5., 1981. MMA 25. 29., 36.

38. Saját gyűjtésem 1981. MMA 19. 10.; *Martos F.*, 1937. MMA 2. 43.; saját gyűjtéseim 1983. MMA 141. 58.; a Matyó Múzeum 53. 1. 200. lelt. sz. dudája. Ez utóbbi azonban, a bejegyzéssel ellentétben, valószínűleg nem *Vékony János* dudája. A dudás leánya, *Szajkó Andrásné*, *Vékony Anna* sem ismerte föl.

39. *Bakos Józsefné*, *Sallai Erzsébet* szíves szóbeli közlése. Vö. *Martos F.*, 1935–37. MMA 3. 1.

40. Vö.: *Herkely K.*, 1939. 125.; A Pátria felvételek jegyzőkönyve 1938. 53.; *Hankóczi Gy.*, 1982. 823.

41. *Hankóczi Gy.*, 1982. 821–823.

száma azonban századunkra csökkent és részben csak a farsangra korlátozódott. Másrészt a XX. század elején már az ivókban is kezdték a „rezes zenekart”, a „cigányzenét” és a „dudaszót” egymás után, a fenti sorrendben használni.⁴²

Emlékeznünk kell itt arról újra, hogy a dudások némelyike summásmunkára is magával vitte hangszerét az ország távoli pontjaira. 1921-ben vagy 22-ben a „summásságon is kövesdi ember vót a kutyadudás. . . . Mezőhegyesen mindig muzsikált szombat este, vasárnap délután.”⁴³ E visszaemlékezés alapján a dudu itt már „szükséghangszer”, amit az is mutat, hogy ilyen szombat esti, vasárnap délutáni dudálások Mezőkövesden, az eredeti lakhelyen – tudomásunk szerint – ismeretlenek.

A dél-borsodi dudások repertoárjából alig maradt fenn valami zenei emlék.⁴⁴ Inkább olyan szövegfoszlányok és strófák kerültek elő, melyek a visszaemlékezők szerint a dudu zenéjéhez, a dudás dalaihoz tartoztak.

A tardi dudás zenéjének szövegeiből említették a következőket: „Szűk idő, szűk idő, szűk idő . . .” Az adatközlő szerint ilyenkor a dudás lassan eresztette a szelet. Talán sivalkodtatta a dudáját? „Majd leszen még bő idő, bő idő . . .” – ez utóbbi gyorsabb volt az előzőnél, csárdás. Továbbá: „Kimenek a temetőbe, / Megásom sírom előre, Ha meg találok halni, / Legyen hova eltemetni . . .”

Más vélemény szerint *Szemán*, tardi dudás három nótát tudott nagyon jól eljátszani. Az egyiknek mindig ez volt a vége: „Ki hogy terem, úgy vesz el . . .” A harmadiknak az volt az „utolsó nótája”, hogy „Ilyen helyre ilyen kell, / Különb helyre külön kell . . .”

Egy Bogácsról, Tardról és Szentistvánról előkerült azonos dudánóta szöveg ismét csak a falvak közötti kapcsolatokra hívja föl a figyelmet:

„Aki kutyadudás akar lenni,
Gödöllőre menjen lakni,
Ott vannak a jó nagy kutyák,
Abbul lesznek jó nagy dudák.”⁴⁵

A dudu az 1920-as évek közepéig megőrizte jelentőségét Mezőkövesden, annak közvetlen környékén azonban, mint ahogy Borsod megye más részein is, korábban elvesztette funkcióját és eltűnt a hagyományból (8. kép.). Mára már csak néhány hiedelem-történetben és énekkel vagy eszközzel való hangszerutánzásban maradt meg az emléke.⁴⁶

Ugyancsak a nyelvsípok családjába tartozik a *klarinét* és a *tárogató*. Ezek a XX. század kezdetétől terjedtek el a megyében. Rendszerint juhászok, gulyások, pásztor-emberek használták, de a cigányzenekarok és a rezesbandák hangszerei közé is beke-
rültek. A *klarinét* az általánosan ismert típusnak felelt meg, legtöbbször hangszerület-

42. *Dala J.–Erdélyi T.*, 1941. 53., *Lajos Á.*, é. n. HOM NA 957. 3.

43. Saját gyűjtésem 1981. MMA 26. 12.

44. *Somfai L.*, (szerk.) 1981. LPX 18 060 A/1 (Hanglemez) Lejegyzései a 33–34. oldalon. *Vékony János* mezőkövesdi dudás hangfelvétele 1938-ból. Kottája *Bartók Béla* lejegyzésében és megjegyzésével. Lásd még: *Hankóczi Gy.*, 1982. 1., 2., 3. kottapélda. Itt kell megjegyeznünk, hogy az 1. és 2. kotta részben a szerző, részben a kottametsző hibájából tévesen jelent meg. Az 1. kotta 4. és 6. sorának első ütemei staccatoval értendők, a 2. kotta pedig előjegyzés nélkül, negyedik sorának utolsó hangja díszítőhang, nem főhang. Mindhárom kottából lemaradt a T. f. rövidítés az eredeti záróhang jelzése felől.

45. Az idézett töredékek és strófák, sorrendben: saját gyűjtéseim 1981. MMA 20. 7., 6.; 1981. MMA 34. 158.; 1984. MMA 161. 3.; 1981. 20. 3. és *Hankóczi Gy.*, 1982. 3. kottapélda.

46. Vö: *Hankóczi Gy.*, 1982. 824–825. és 2. kottapélda; *Herkely K.*, 1939. 122.; továbbá saját gyűjtéseim 1981. MMA 34. 157.; 1983. MMA 141. 56.; a Matyó Múzeum Hangarchívuma 1984: Fügedi József mezőkövesdi lakos „brügőzik” és locsolóval utánozza a dudu hangját. 3. orsó, zöld szalagvég, 1–4–3–2 sáv, 0460–0680. fordulat; a Matyó Múzeum Fotótára 858, 859, 860 felt. sz. felvételei.

ből vették. Olykor előfordult azonban, hogy játékosa maga készítette. Egy ilyen saját készítésű példányt őriz a Herman Ottó Múzeum is.⁴⁷

A klarinétnak a juhászság körében való népszerűségét mutatja a következő képen látható faragvány is. Pásztorkalapos, kékmellényes, fehér ingű, bőgatyát, kék kötényt és barna csizmát viselő férfi klarinézozik (9. kép).

A *szájharmonika*, népies nyelvén *szájmuzsika* a századfordulótól kezdve, vásáron, búcsúkon árult zeneeszköz volt, melyet a gyerekeknek vásároltak. „Még táncoltunk is rá, abba' az időbe. Boci, boci, tarka . . .” – emlékezett egy idős mezőkeresztesi asszony.⁴⁸

A *tangóharmonika*, *hermonika* századunk első felében szintén népszerű zeneszerszám volt a falusi zenekedvelők, mulatók körében. Kezdetben az egyszerűbb *gombos harmonikák* voltak divatban, viszonylag kis hangterjedelemmel és játéklehetőséggel. Később felváltották őket a billentyűs, nagyobb játéklehetőségű példányok.

A tangóharmonika hangja nagyon sokszor hozzátartozott a summások vonulásához és a summásélet ünnepeinek, a szombatoknak, vasárnapoknak a szebbé tételéhez. Mezőkeresztesen a századforduló idején még a nők között is akadt, aki megtanult rajta játszani. Tiszalúcun a gyerekek vasárnap délutáni *játszójában* vagy táncában szintén gyakran szerepelt a *hermonika* az 1920-as években. Századunk első felében a tardi *reméllés* kísérőzenéjét is sokszor ez a hangszer adta. Használták húsvéti locsolkodáskor is Mezőkövesden (10. kép). Mindezek mellett azonban a nagyobb multságokban is előszeretettel alkalmazták. Kisebb lakodalmakban elég volt egyetlen harmonikás is, a nagyobbakba viszont fogadtak kettőt, vagy fogadtak alkalmilag összeálló citerásokat és harmonikásokat, mint egyes gömöri falvakban vagy Mezőkeresztesen. Néha azonban egyetlen hangszerjátékos is egész zenekari hangzást produkált. A mezőkövesdi *Szilvási Mihály* gombos harmonikán játszott, mellette énekelt, miközben egyik lábával a nagydob és a rászereelt cintányér pedálját működtette, másik lábával pedig a kisdobok ütőinek pedálját nyomogatta. Olykor, a hangzás erősítése érdekében *Kada János* bendzsós is társult hozzá⁴⁹ (11. kép).

A *cserépsípok* közül megemlíthetjük az állat alakú változatokat és az okarinát. Madár alakú cserépsípokat a miskolci Herman Ottó Múzeum is őriz. Ezek halványbarna színű, festetlen cserépből vannak. Hosszúságuk 12,5 cm, magasságuk 11 cm. Két hangon szólnak. Az egyik fis^1 és h^1 , a másik a^1 és cis^2 hangok képzésére alkalmas.⁵⁰

Az *okarinák* gömbölyded testű, mindkét végükön elkeskenyedő cseréphanyszerek voltak, melyek az emlékeztetben néha feltűnnek, azonban a borsodi múzeumok gyűjteményeiben nem találhatók.

Rége óta a gyerekek között igen elterjedt volt a *fűzfasíp* készítése. Ez egy egyszerű gyermekhangszer, mely a fűzfa hajtásának épen lehúzott kérgéből készült egy beleillő fadugóval, egy abba vágott réssel és a kéregbe vágott szélhasítóval.

A mai Borsod megyében ez a gyermekjáték hangszer *fűzfacső*, *fütyűtű*, *fűzfasíp*, *fütyülő*, *ülínkó*, *hepp* néven ismert.⁵¹ A fűzfasíp rendszerint egy hangon szól, megfelelő

47. Leltári száma: 77. 8. 1. 1–2. Készítési helye Ózd.

48. Sajtát gyűjtésem 1984. MMA 161. 48.

49. Sajtát gyűjtéseim 1984. MMA 165. 135., 122., 137.; 1984. MMA 161. 46; 1984. MMA 155. 25.; 1981. MMA 15. 13.; 1982. MMA 35. 3.; a budapesti Néprajzi Múzeum 155 919 lelt. sz. fotója; *Hankóczy Gy.*, 1980. 118. és 116. Ez utóbbi oldalon a citerásra és harmonikásra vonatkozó mondat helyesen így hangzik: (Kocsis Pál) „Máskor a fonóban Krohavec József harmonikás társágában muzsikált, ilyenkor a citera kísért.”

50. A Herman Ottó Múzeum néprajzi gyűjteményének 80. 18. 5. és 80. 18. 6. leltári számú darabjai.

51. Sajtát gyűjtéseim 1984. MMA 155. 7.; 1984. MMA 165. 111., 131.; 1984. MMA 161. 58.; *Hankóczy Gy.*, 1980. 119.

hosszúságú héj oldalára azonban lyukat is vághattak, s ily módon megszületett egy egyszerű, a héj elszáradásával elpusztuló furulyaféle.

Borsod megye vidékein mind az *oldalfúvós furulya*, mind a közönséges *furulya* egyaránt használatban volt.⁵² A *végénfúvós furulyák* ismert borsodi változatainak hossza 37 cm és 58,4 cm között változik.⁵³ A miskolci Herman Ottó Múzeum szentistváni furulyája például 37 cm hosszú, hatlyukú, keményfából készített hangszer, esztergált. Sípja törött, így hangsora megszólaltathatatlan.

A sárospataki Rákóczi Múzeum – valószínűleg Zemplénből való – egyik furulyája 47,8 cm, a másik 58,4 cm. Mindkettő hatlyukú, szépen díszített hangszer. A kisebbik hangsora részben hamis, részben megszólaltathatatlan, a nagyobbik egyáltalán nem szól (12. kép). A furulyát többnyire pásztorok használták és készítették, egyszerűbb változatait azonban a gyerekek is.

A furulyának egy sályi pásztor kezében való használatáról Barsi Ernő ezt írja: „Tarjáni András hatlyukú pásztorfurulyán játszik. Felesége szerint ő maga is tudott furulyát faragni. Ő azonban azt mondja, hogy mással csináltatta hangszerét. C' alapú furulyáján csak a c d e f g a hexakord hangsort vagy a mollos d e f g a pentakord hangsort használja. Néha a c'' hangot is megszólaltatja, de az átfújást nem ismeri. Minden dallamot ezekbe a töredék hangsorokba szorít bele, még akkor is, ha azok nagyobb hangterjedelműek. Ilyenkor természetesen elváltozik a dallam. Csak a ritmus meg a fordulatok hasonlósága emlékeztet a tulajdonképpeni dallamra. Inkább moll jellegű dallamokat próbál furulyán játszani. Érdekes sajátosság, hogy ezeket nem a lá alaphangon fejezi be, hanem annak kistercén, a dó-n (f'), előtte az e'-t, a kissetekundos váltóhangot és érintve. . . . Hangszerjátékában gazdagabb melizmatikát használ, mint az éneklésben.”⁵⁴

A *furulya*, e legáltalánosabb neve mellett, olykor még *ülínkó* néven is ismert. Neveinek és táji típusainak elosztásáról azonban az adatok és az ismert példányok szükségessége miatt nem szólhatunk.

Összegzésül ismételtelen csak azt állapíthatjuk meg, hogy a népi hangszerek kérdésében mind az eddigi feldolgozások, mind a múzeumok gyűjteményei meglehetősen szűkszavúak és szegényesek. Ugyanez vonatkozik a helyszíni gyűjtések anyagára is. Különösen hiányzanak a történeti adatok és a hangszerek zenei információi, hangsorok, a játékosok zenei tudása stb. A tanulmányunkban bemutatott hangszerekből azonban többc-kevésbé elősejlik a terület hagyományának egykori gazdagsága. Ennek részletesebb feltárása azonban későbbi kutatásokat igényel.

52. Barsi E., 1984. 111.; Hankóczy Gy., 1980. 119.

53. A miskolci Herman Ottó Múzeum 53. 1526. 1. (elveszett) és 53. 1529. 1. lelt. számú, valamint a sárospataki Rákóczi Múzeum 67. 5. 15. és 67. 5. 16. lelt. sz. furulyái.

54. Barsi E., 1984. 111–112.

IRODALOM

- A Pátria felvételek jegyzőkönyve 1938. (kézirat) A Néprajzi Múzeum Népzenei Gyűjteményében.
- Barsi E.*,
1984. A zene egy sályi pásztor életében. Bp.
- Béres J.*,
1985. Zavaros a Bódva vize ... (kézirat) A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára (a továbbiakban: HOM NA) 5139.
- Dahlhaus, C.–Eggebrecht, H. H.* (szerk.)
1985. Brockhaus Riemann zenei lexikon, Bp.
- Dala J.–Erdélyi T.*,
1941. Matyóföld. A híres Mezőkövesd. Hn.
- Hankóczy Gy.*,
1979. Népi hangszerek. (kézirat) HOM NA. 3973.
- Hankóczy Gy.*,
1980. Adalékok Gömör hangszeres népzenejéhez. A miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei (a továbbiakban: HOM Közl.) 18. 115–120.
- Hankóczy Gy.*,
1981. Vegyes néprajzi gyűjtések. (kéziratok) A mezőkövesdi Matyó Múzeum Adattárában (a továbbiakban: MMA) 15., 16., 17., 25., 26., 34., 164.
- Hankóczy Gy.*,
1981. Bördudára vonatkozó adatok. (kéziratok) MMA 19., 20.
- Hankóczy Gy.*,
1982. Dudák és dudások Mezőkövesd környékén. Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. Szerk.: *Balassa I.–Ujváry Z.*, Debrecen, 1982. 817–825.
- Hankóczy Gy.*,
1982. Vegyes néprajzi gyűjtés. (kézirat) MMA 35.
- Hankóczy Gy.*,
1983. Néprajzi gyűjtés és a Matyó Múzeum anyagára vonatkozó adatok. (kézirat) MMA 141.
- Hankóczy Gy.*,
1983–1984. Vegyes néprajzi gyűjtések. (kéziratok) MMA 149., 155., 161., 165.
- Lajos Á.*,
1956. Egy ismeretlen hangszer a félnomád pásztorkodás idejéből. A HOM Közl. 1956. június, 37–39.
- Lajos Á.*,
1966. A sajtóvelezdi fűzfakürt. HOM Közl. 7. 46–49.
- Lajos Á.*,
é. n. Farsangi népszokások. HOM NA 753.
- Martos F.*,
1935–37. „Etnografiai anyag.” Nóták, anekdoták, visszaemlékezések. (kézirat) MMA 3
- Martos F.*,
1937. „Matyó Etnografia 1937.” MMA 2.
- Pintér M.*,
1978. Mezőkövesd régebbi ragadványnevei. Bp.
- Sárosi B.*,
1967. Die Volksmusikinstrumente Ungarns. Leipzig
- Sárosi B.*,
1973. Magyar népi hangszerek. Bp.
- Somjai L.*, (szerk.)
1981. Magyar népzenei hanglemezek Bartók Béla lejegyzésével. LPX. 18058–60. Bp.
- Szabolcsi B.–Tóth A.*, (szerk.)
1930–31. Zenei lexikon. Bp.
- Szilás P.*,
1959. Tiszalúc monográfiája. HOM NA 572.
- Ujváry Z.*,
1977. Gömöri népdalok és népballadák. Miskolc

VOLKSTÜMLICHE AEROPHONE IM EHEMALIGEN KOMITAT BORSOD

(Auszug)

In der Übersicht über die volkstümlichen Aerophone im ehemaligen Komitat Borsod wird über einige der einfachen Kinderinstrumente, wie z. B. *zugófa* (dt. etwa: Pfeifholz), über verschiedene *Pfeifen* (ung.: *síp*) und über *kéregtülök* (dt. etwa: Borkenhorn), über die in den Jahren des ersten Weltkrieges aus der Mode gekommene *Mauldrummel* (ung.: *doromb*) sowie über das *Horn* und die *Trompete* bei den Hirten berichtet. Unter letzteren haben wir uns eingehender mit einer Holz-Hornart aus Mezökövesd beschäftigt, die bei der Herstellung mit Pferdedarm bespannt wurde, und sich in ihrer Eigenschaft von den heimischen Holzhörnern auszeichnet.

Ebenfalls werden Angaben über einen seinerzeit sehr beliebten *Lederdudelsack* (ung.: *börduda*) gemacht. Es ist beachtenswert, dass vor der Jahrhundertwende neben den im ganzen Land bekannten Dudelsacktypen in Mezökövesd auch eine solche Variation auftrat, deren Parallelen nur in der Grossen Ungarischen Tiefebene sowie im Süden von Transdanubien anzutreffen waren. Nach dem ersten Weltkrieg verschwand der Dudelsack aus Mezökövesd und Umgebung, doch Dudelsackbläser gab es noch bis in die 30er Jahre unseres Jahrhunderts. So existieren noch Tonaufnahmen aus dem Jahre 1938.

Die Typen der *Flöten* (ung.: *furulya*) sind wenig bekannt.

Im allgemeinen kann gesagt werden, daß die Sammlung und Erforschung von volkstümlichen Instrumenten im ehem. Komitat Borsod recht vernachlässigt ist, obgleich der einstige Reichtum an ihrer Überlieferung auf diesem Gebiet auch so noch spürbar ist.

Gyula Hankóczy